

ГЕПІДИ. ІСТОРИЧНІ ВІДОМОСТІ ТА АРХЕОЛОГІЧНІ РЕАЛІЇ

Гепіди та готи в ранньоримський час мали спільну вельбарську культуру (любовідзька фаза). Після переселення на південь готи створили черняхівську культуру. В ареалі вельбарської (цецельська фаза) культури залишилися гепіди.

Важливим етапом у вивченні давньогерманських старожитностей на терені Східної Європи стала публікація матеріалів могильника Дитиничі¹. М.Ю. Смішко встановив їх генетичний зв'язок з пам'ятками нижньої Вісли пізньоримської доби, а також, спираючись на праці К. Дікулеску, Й. Костжевського та Р. Шіндлера, пов'язав їх з племенами гепідів. Взагалі до проблеми виділення пізньоримських старожитностей цього народу археологи звертаються рідко². Однією з причин є те, що гепіди, на відміну від своїх близьких родичів готів, залишили в історії не дуже помітний слід; інша причина – подібність їх матеріальної культури.

Сучасні археологи одноставно пов'язують ранній відрізок розвитку обох згаданих народів із вельбарською культурою, яку деякий час навіть називали готсько-гепідською³. Пригадаємо, що в її розвитку виділено дві фази. У ранньоримський час (I—II ст.) існували пам'ятки *любовідзької фази*, які поступово поширювалися з Помор'я на схід Польщі та на Волинь; пізньоримські (III—IV ст.) старожитності належать до *цецельської фази*. На початку пізньоримського часу на півдні Східної Європи на основі вельбарської розвивається черняхівська культура. Ці археологічні спостереження мають чималу історіографічну традицію (в тому числі дискусійного плану) і загалом збігаються з відомою розповіддю Йордана про переселення племені готів з Прибалтики до Причорномор'я⁴. Вельбарську та черняхівську культури (разом з культурою Синтана де Муреш, що є частиною черняхівської) цілком слушно об'єднують під назвою «горське культурне коло» (*der gotische Kulturkreis*)⁵; їх загальний ареал охоплює величезну територію від Прибалтики до Чорного моря (рисунок).

При цьому дослідники в цілому згодні із значною роллю у створенні черняхівської культури саме готів, однак погляд на питому вагу кожного з народів у складі вельбарської культури (у пізній, цецельській, фазі) лишається спірним. Частина вчених пов'язує з гепідами практично всі пізньоримські пам'ятки цієї культури⁶ або, зокрема, пам'ятки Волині⁷. Проте поширена також уява (хоча це не завжди висловлюють прямо), що носіями вельбарської культури і в пізньоримський час лишалися обидва народи або переважно готи⁸.

Про загальне коріння готів та гепідів розповідається в легенді, збереженій Йорданом. «... Готи вийшли з надр Скандзи зі своїм королем Беріхом, витягнувши усього тільки три кораблі на берег по цей бік океану, тобто в Готіскандзу. З цих трьох кораблів один, як буває, пристав пізніше інших і, кажуть, дав ім'я всьому племені, тому що на їх мові «ледачий» вимовляється «geranta»... Без сумніву, вони родом із готів...» (Йордан, 94—95)⁹. Гепіди «жили в області Слезіс, на острові, оточеному обмілинами ріки Віскли, який вони на рідній мові називали Гепедойос» (Йордан, 96). Після переміщення основної маси вельбарських пам'яток на південь заселеність області низов'їв Вісли зберігається до кінця римського часу (рисунок). Саме цю частину населення культури найбільш переконливо пов'язують з гепідами¹⁰.

Дещо пізніше готів гепіди почали просування на південь. «... Король гепідів Фастида підняв своє неповоротке плем'я і розширив зброєю межі своєї області. Він розорив бургундзонів майже до повного винищення і скорив численні інші племена... і почав він додавати земель своєму племені, що збільшувалось» (Йордан, 97). З цим рухом К. Годловський пов'язував пізню фазу вельбарського заселення Мазовії та Підлясся (близько 230—300 рр.)¹¹, а М.Б. Щукін — появу на Волині вельбарських пам'яток «другої хвилі»¹², що прийшла на зміну готській «першій хвилі». Існує

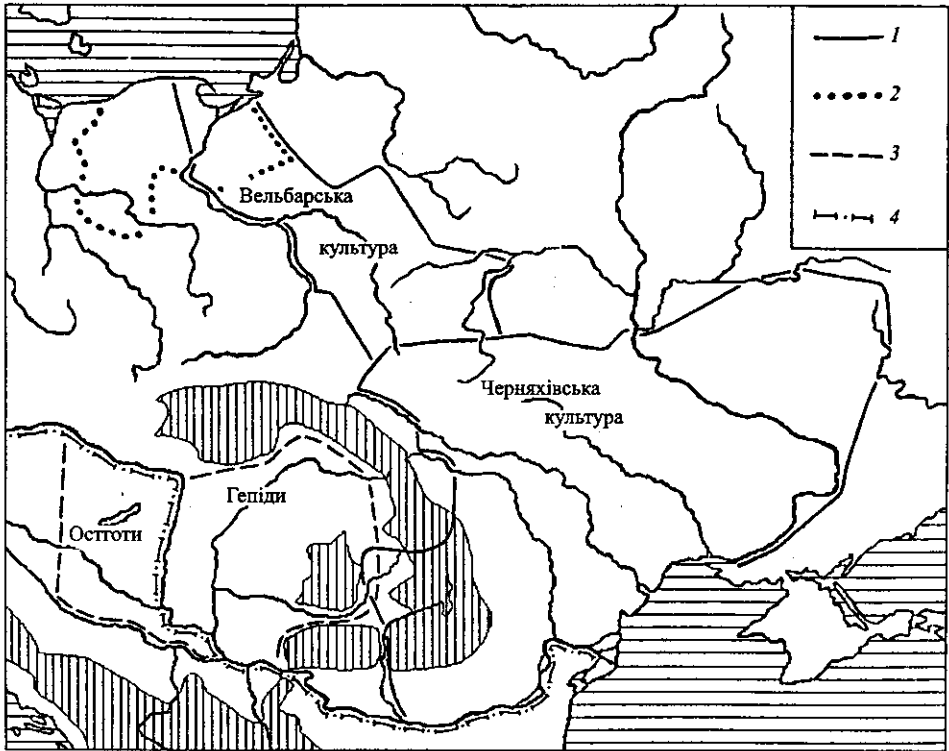
думка, що землі бургундзонів-бургундів на той час відповідають північному регіону пшеворської культури¹³. Пізніше Фастіда без успіху спробував захопити територію, контрольовану готами. Битва з королем Остроготою сталася в середині III ст., як вважають, у Трансильванії або на півночі Молдови — на р. Прут, після чого обидва війська повернулися на свої землі¹⁴.

Через важкий літературний стиль Йордана важлива подробиця цієї війни лишається неясною і допускає протилежні тлумачення. За російським перекладом О.Ч. Скржинської, Фастіда направив послів до Остроготи, «щоб розшукали вони його, що засів у горах, охоплений дикістю та хащею лісів, і вимагали одного з двох: щоби той готував йому або війну, або простір своїх земель» (Йордан, 98). Німецькі дослідники перекладають цей же фрагмент зовсім інакше. На їх думку, Фастіда вимагав готських земель тому, що гепіди самі в той час жили в незручній місцевості, «замкненій в стрімких горах і затиснутій густими лісами»¹⁵. З точки зору історичної логіки виглядає більш вірогідним виклад О.Ч. Скржинської. Після переможних війн з сусідами і «додання земель своєму племені» гепідам не було сенсу оселятися у неродючих гірських хащах. Скоріше король готів, який саме повернувся із здобиччю з походу у Мезію (Йордан, 92, 94), на окраїні своїх володінь раптово опинився під загрозою нападу, змушений був укритися зі своїми воїнами «в стрімких горах». Не маючи достатньої сили для негайної відсічі ворогу, він вдається до вдалого тактичного ходу — затягування переговорів. Перед гепідськими послами король висловлює міркування щодо жорстокості та злочинності збройної суперечки між родичами, підкреслює, що така війна жахає його (Йордан, 99). Поки Фастіда втрачав час, сподіваючись на дипломатичну перемогу, Острогота мав змогу зібрати сильне військо для вирішальної битви.

Деякі дослідники датують цю подію, вбачаючи її опис у панегирику на честь імператора Максиміана, від 291 р.¹⁶. Йдеться про війну між германськими племенами за Істром (Дунаєм): «готи цілком винищують бургундів, з іншого боку, за переможених озброюються аламани, і в той же час тервінги, інша частина готів, приєднавши загін тайфалів, устримлюються проти вандалів та гепідів» (*XII Panegyrici Latini* XI (III), 17, 1)¹⁷. З нашого погляду, немає ніяких підстав поєднувати дві різні міжплемінні війни, як і немає підстав не довіряти свідцтву Йордана. Історик ясно вказує, що Фастіда виступив саме проти Остроготи, а діяльність останнього припадає приблизно на 218—250 рр.¹⁸ Цей гото-гепідський конфлікт найвірогідніше можна датувати 249 роком, оскільки хронологічно він пов'язаний з добре відомими історичними подіями. За Йорданом (94), конфлікт стався після повернення готського війська з походу у Мезію, під час якого Острогота тримав облогу Маркіанополя (248 або 249 р.). По смерті останнього новий король готів Кніва 250 р. поновив воєнні дії і в 251 р. розгромив римлян під містечком Абрітт на нижньому Дунаї, де загинули імператор Децій з сином¹⁹ (Йордан, 101—103). Крім того, на користь розмежування двох гото-гепідських конфліктів свідчить і таке: за Йорданом, обидва королі виступали без союзників, причому підкреслено, що Острогота був королем обох готських племен — тервінгів та грейтунгів, проте у панегирику йдеться про тервінгів — «частину готів», що разом з тайфалами напали на вандалів та гепідів. Судячи зі списку племен-учасників, «події 291 року» могли відбуватися десь поблизу північних схилів Бескид (південь Польщі).

Спірним є погляд щодо участі гепідів у виправі варварів проти Риму 269—270 рр. наприкінці скіфських війн²⁰. Ми приєднуємось до тих учених, які вважають цей погляд хибним. За свідченнями сучасників, у цій кампанії виступали переважно готи, а також герули та певкіни. Лише значно пізніше, напевно у другій половині IV ст., Требеллій Полліон у «Життєописі Клавдія» перелічує певків, грейтунгів, остроготів, тервінгів, візі, гепідів, кельтів та герулів (*SHA, V. Claud.*, 6, 2)²¹. Події на той час втратили актуальність, історична документальність не була метою письменника і свій текст він склав, керуючись правилами придворної риторики. Підкреслюючи велику кількість переможених імператором ворогів, Полліон використовує ранні та пізні назви-синоніми обох готських племен (грейтунги-остроготи, тервінги-візі) і додає споріднених їм гепідів; навряд чи якийсь конкретний народ стоїть також за архаїчним іменем «кельти». Таким чином, немає жодних певних відомостей стосовно участі гепідських загонів у 30-річних скіфських війнах, де провідну роль відігравали готи.

Дійсно документованою є участь гепідів у конфлікті «гетських народів» з Римом близько 277—279 рр. у Фракії²². Відома монета Проба з легендою VICTORIA

Поширення культур «готського кола» та володіння гепідів і остготів у Східній та Центральній Європі у першій половині I тис. н. е.; 1 — максимальні межі поширення культур у IV ст.; 2 — межі вельбарської культури у I—II ст.; 3 — володіння гепідів та остготів у третій чверті V ст.; 4 — кордон Римської імперії

GER(IDICA). Після поразки варварів 280 р. імператор «оселив на римській землі 100 тисяч бастарнів», а крім них гепідів, грейтунгів та вандалів ²³.

Зазначені епізоди воєнної активності гепідів збігаються із згаданою вище «другою хвилею» просування вельбарського населення на південь у другій-третьій третинах III ст. Очевидне прагнення гепідських вождів закріпитися якомога ближче до багатих дунайських провінцій Риму, та ці намагання виявилися марними. Про місцезнаходження гепідів у IV ст. літературних даних немає. Їх не згадує Йордан у зв'язку з подіями того періоду, вони не привертали уваги римських письменників (оскільки не стали близькими сусідами імперії). Ніщо не протирічить тому, що гепіди залишалися у межах володінь короля Фастиди з середини III ст., що, найімовірніше, збігається з ареалом вельбарської культури.

В гунський період, як і раніше, відносини між готами та гепідами коливаються від прямої конфронтації до вимушеного союзу. Одним із перших європейських народів, що зазнав тягар влади гуннів, були остроготи. Кінцевий результат війн Вінітарія з ангами, а потім з силами гуннів (в їх складі виступив інший остроготський вождь Гезимунд), ясно показав, що завойовники не терпіли самостійної воєнної політики своїх сателітів. Під цим кутом зору треба розглядати повідомлення про успішні походи наступників убитого Вінітарія наприкінці IV — на початку V ст.: Гунімунда проти севів (на середньому Дунаї ²⁴) і Торісмуда проти гепідів (Йордан, 250). Цілковито вірогідно, що ці війни були ініційовані гуннськими вождями. Таким чином, користуючись зброєю союзників і загальним страхом перед власною непереможністю, вони підкоряли більш віддалені племена, поширюючи свою владу на Центральну Європу. Завдяки цьому пізніше гунни без перешкод пройшли у Паннонію ²⁵.

З цього виходить, що саме остроготи примусили гепідів увійти до гуннського союзу. Король гепідів Ардаріх став одним з найближчих сподвижників Аттіли. Разом з остроготами, які переселилися на середній Дунай, гепіди виступили на боці гуннів проти римсько-везеготської коаліції в битві на Каталаунських полях у Галлії в

451 р. (Йордан, 199—200). Після смерті Аттіли Ардаріх очолив виступ колишніх союзників проти спадкоємців володаря. Вдало скориставшись перемогою в битві при Недао (454/455 р.), гепіди «силою забрали собі місця поселення гуннів» у Потиссі на Трансільванії (рисунок). Ардаріх також заключив з імператором федеративний договір зі щорічними грошовими «дарунками» (Йордан, 260—264). На нашу думку, тільки тоді збулося давнє прагнення гепідів до масового переселення з бідних земель вельбарського ареалу в родючий басейн Дунаю. Втім воєнна вдача сприяла їм все менше. Гепіди приєднуються до свавів у невдалій для них війні проти готів у 469 р. (Йордан, 277—279); пізніше королі Трапстіла та його син Тразаріх зазнають поразок від військ Теодоріха Великого близько 488 та 505 рр.²⁶ (Йордан, 299—301). Виснажені боротьбою з сусідніми лангобардами, у 568 р. гепіди були остаточно розгромлені аварами²⁷.

З писемних джерел випливає, що гепіди та готи у пізньоримський час мали окремі місця розселення і власних вождів, їх стосунки не можна назвати дружніми. Відповідно, вони залишили й різні археологічні культури. Після переселення готів на початку III ст. у «крайню частину Скіфії, що сусідить з Понтійським морем» (Йордан, 28) різні сторони їх життя (до того спільні з гепідами) під могутнім провінційно-римським впливом зазнали докорінних змін, хоча й зберегли певні вельбарські традиції. Таким чином виникла черняхівська культура²⁸. У гепідів, віддалених від світових центрів цивілізації, зміни майже не торкалися економіки і відбулися лише у переході до пізнішої (цецельської) фази вельбарської культури.

Звичайно, під час масового переселення готів на південь і просування гепідів на покинуті території відбувалося деяке змішування племен. Йордан передає легенду про частину готського племені, що відстала і не взяла участі в дальшому переселенні; ці люди для одноплемінників уважалися загубленими (Йордан, 27). Не виключено, що йдеться про населення Масломенчської групи вельбарської культури: воно з'являється на лівому березі Західного Бугу на ступені B2/C1 (кінець II ст.), пізніше воно зберігало зв'язок з черняхівською культурою²⁹. Проте за етнографічними рисами, рівнем економічного розвитку, а також територіальним розміщенням людність Масломенчської групи безперечно належить до вельбарської культури і, очевидно, підлягала гепідським вождям. У такому контексті певною мірою треба погодитись із припущенням, що плем'я гепідів утворилося з частини «відсталих» готів³⁰. Отже, ті більші чи менші осередки готського населення, що залишилися у вельбарському ареалі, навряд чи можна відокремлювати від історичних гепідів. До того ж, це практично неможливо і в археологічному аспекті.

У ранньому середньовіччі «Гепідію» чітко зафіксовано в Потиссі та Трансільванії³¹. Тут з нею традиційно пов'язують «східномеровинську культуру» гепідів другої половини V—VI ст., в якій можна знайти окремі вельбарські елементи (бурштинові прикраси, оформлення посуду)³². У Потиссі цим старожитностям передують могильники групи Тисадоб-Тисакарад-Тисавалк (друга половина IV — початок V ст.) із змішаними рисами черняхівської, пшеворської та сарматської культур³³. Існує припущення щодо їх приналежності гепідам³⁴, та воно не має достатнього обґрунтування.

З пам'яток згаданої групи найкраще вивчений могильник Тисадоб (34 тілопокладення, 3 урнових тілоспалення)³⁵. Його дослідниця Естер Іштванович виділила тут два культурно-хронологічні періоди. До раннього, що датований кінцем IV ст., належать тілопокладення з південною орієнтацією, з інвентарем, зокрема трапляється зброя. Ці поховання залишені населенням сарматського походження. Другий період могильника представлений 6 інгумаціями західної орієнтації, деякі з них мають заплічка та підмазку дна зеленою глиною; інвентарю мало (фібули, прикраси). Ми цілком згодні з автором у тому, що таке сполучення ознак поховального обряду відоме тільки у черняхівській культурі. Додамо, що воно характерне для причорноморської групи пам'яток цієї культури і пов'язане з «пізньоскіфським» етносом³⁶. Е. Іштванович датує другий горизонт могильника Тисадоб першою третьою V ст. З нашого погляду, ці поховання здійснено дещо пізніше, після перенесення Аттілою своєї ставки у 433 р. із Причорномор'я на середній Дунай. Разом з гуннами сюди ж переселяються їх східноєвропейські союзники — остготи вкупі з підлеглими їм «пізніми скіфами». Коли ж 455 р. Потисся захоплюють гепіди, остготи з дозволу східноримського імператора займають Паннонію на правобережжі Дунаю³⁷. Деякі пам'ятки тут також можна пов'язати з традиціями пізніх скіфів, наприклад могильник Фенеклуста

на оз. Балатон, датований 456—470 рр.³⁸ Майже всі поховання мали тут західну орієнтацію, нечисленний супровідний інвентар представлений деталями одягу, прикрасами та гребенями.

Для з'ясування взаємовідносин готів та гепідів важливою є територія Волині, що довгий час була для них контактною зоною. Тут виявлено вельбарські пам'ятки двох хронологічних груп³⁹. Вони відповідають двом хвилям переселення споріднених племен. Пам'ятки «першої хвилі», тобто «готські», pojawiaються тут наприкінці II ст. і частково зникають близько середини III ст. (Любомль, Могиляни-Хмельник, Баїв 2). Це можна пояснити переселенням готської людності на південь, де одночасно виникають ранні прояви черняхівської культури. На Волині їх змінюють пам'ятки «другої хвилі», тобто «гепідські» (Дитиничі, Ромаш, Дерев'яне, Баїв I, Гірка Полонка I, Загаї II, Городок), які до кінця свого існування зберігають вельбарську приналежність. На поселеннях в Боратині та Линеві виявлено матеріали обох хронологічних груп. Поселення Лепесівка виникло наприкінці II ст. як вельбарське, але пізніше розвивалося як черняхівське, що демонструє культурну трансформацію готів⁴⁰. Групу ранніх (тобто «готських») вельбарських пам'яток виявлено також у басейні верхів'їв Південного Бугу⁴¹.

З останнім етапом германського заселення Волині пов'язані Качинський та близькі до нього Борочицький і Ласківський скарби⁴². Знахідка з Качина вміщувала середньодунайські фібули та кінську упряж типу Унтарзібенбрунн, що датуються у межах другої чверті V ст.; при них був ліпний горщик вельбарського типу⁴³. Скарб навряд чи міг належати готам, які залишили Східну Європу не пізніше 420—430 рр.⁴⁴. Проте для гепідів Волинь, вірогідно, залишалася тиловою базою до середини V ст. Їхній король Ардаріх з військом брав участь у походах Аттіли і навіть був його радником⁴⁵. Саме в Паннонії, де після 433 р. була ставка Аттіли, його воєначальники замовляли коштовності дунайського стилю. Однак народ гепідів отримав можливість переселитися на нові, багатші землі тільки після 455 р.⁴⁶

З аналізу історичних та археологічних відомостей випливає, що після переселення готів на південь (де вони створили черняхівську культуру) основними носіями вельбарської культури стали гепіди. З діяльністю останніх пов'язані всі знахідки пізньоримського та гуннського часів з вельбарського ареалу від Прибалтики до Волині. Ні письмові джерела, ні археологічні матеріали не дають підстав шукати в цьому ж ареалі сліди готів. Таким чином, обидва ці народи, але в складі різних культур, протягом двох з половиною століть були безпосередніми учасниками давньої історії України, яка є невід'ємною частиною західноєвропейської історії.

¹ Смішко М.Ю., Свешніков І.К. Могиляни III—IV ст. н. е. у с. Дитиничі Ровенської області // МДАПВ. — 1961. — Вип. 3. — С. 89—114.

² Bierbrauer V. Gepiden in der Wielbark-Kultur (1—4 Jh.)? Eine Spurensuche // Studien zur Archäologie des Ostseeraumes. Von der Eisenzeit zum Mittelalter. / Festschr. für Michael Müller-Wille. — Neumünster, 1998. — S. 389—403. Там же див історіографію.

³ Кухаренко Ю.В. Вольнская группа полей погребений и проблемы так называемой готско-гепидской культуры // КСИА. — 1970. — 121. — С. 57—59.

⁴ Магомедов Б.В. Готи у Східній Європі // Археологія. — 1999. — № 4. — С. 57—64.

⁵ Kokowski A. Die Maslomecz Gruppe. Ihre Chronologie und Beziehungen innerhalb des gotischen Kulturkreises — Ein Beispiel für den kulturellen Wandel der Goten im Verlauf ihrer Wanderungen // Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. — 1997. — 78. — S. 641—833.

⁶ Wolagiewicz R. Kultury oksywska i wielbarska. Systematyka kulturowa // Prahistoria Ziemi Polskiej. — Wrocław i in., 1981. — Т. 5. — С. 156.

⁷ Шукин М.Б. К предистории черняховской культуры. Тринадцать секвенций // АСГЭ. — 1979. — 20. — С. 83; Шукин М.Б. Феномен черняховской культуры эпохи Константина — Констанция, или Что такое черняховская культура? // Stratum plus. — 1999. — 4. — С. 70; Русанова И.П. Глава четвертая. Вельбарская культура // Славяне и их соседи в конце I тыс. до н. э. — первой половине I тыс. н. э. (Археология СССР). — Москва, 1993. — С. 191. А. Кокowski пов'язує з гепідами «князівське» поховання з Рудки (Kokowski A. Schätze der Ostgoten. Eine Ausstellung der MCS Universität Lublin und des Landesmuseums Zamosc. — Stuttgart, 1995. — S. 102).

⁸ Козак Д.Н. Вельбарская культура // Археология Украинской ССР. — Киев, 1986. — Т. 3. — С. 135; Козак Д.Н. Розділ III. Етнічні процеси в Україні наприкінці I тис. до н. е. — у I тис. н. е. // Етнічна історія давньої України — К., 2000. — С. 162; Бірбрауер Ф. Готи в I—VII ст.: територія розселення та просування за археологічними джерелами // Археологія. —

1995. — № 2. — С. 39; *Bierbrauer V.* Op. cit. — S. 14—15; *Баран В.Д.* Давні слов'яни (Україна кризь віки. — Т. 3). — К., 1998. — С. 180.

⁹ За виданням: *Йордан.* О происхождении и деяниях гетов. *Getica.* — СПб., 1997.

¹⁰ *Бирбрауер Ф.* Вказ. праця. — С. 38.

¹¹ *Godłowski K.* Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim. — Wrocław i in., 1985. — S. 149.

¹² *Шукин М.Б.* На рубеже Эр. — СПб., 1994. — С. 247—248.

Godłowski K. Op. cit. — S. 144, 152.

¹⁴ *Йордан,* 98—100; *Скржинская Е.Ч.* *Йордан* О происхождении и деяниях гетов. *Getica /* Вступ. статья, перевод, комментарий. — СПб., 1997. — Прим. 317, с. 256; *Horedt K.* Zur Geschichte der frühen Gepiden im Karpatenbecken // *Apulum.* — 1997. — 9. — S. 705—707.

¹⁵ *Bierbrauer V.* Op. cit. — S. 4—5; *Wolfram H.* Die Goten. Von Anfangen bis Zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. — München, 1990. — S. 54.

¹⁶ *Буданова В.П.* Готы в эпоху Великого переселения народов. — М., 1990. — С. 87; *Bierbrauer V.* Op. cit. — S. 3

¹⁷ За: *Буданова В.П.* Указ. соч. — С. 62, прим. 71.

¹⁸ За *Т. Моммсеном:* *Скржинская Е.Ч.* Указ. соч. — С. 374, прим. 828.

¹⁹ *Ременников А.М.* Борьба племен Северного Причерноморья с Римом в III в. — М., 1954. — С. 67—68.

²⁰ *Ременников А.М.* Указ. соч. — С. 128; *Буданова В.П.* Указ. соч. — С. 99; *Буданова В.П.* Варварский мир эпохи Великого переселения народов. — Москва, 2000. — С. 37; *Bierbrauer V.* Op. cit. — S. 3.

²¹ За виданням: *The Scriptores Historiae Augustae.* — London: Cambridge, 1967.

²² *Ременников А.М.* Борьба племен Подунавья и Северного Причерноморья с Римом в 275—279 гг. н. э. // *ВДИ.* — 1964. — № 4. — С. 136.

²³ *Буданова В.П.* Готы... — С. 105.

²⁴ *Wolfram H.* Op. cit. — S. 256.

²⁵ *Скржинская Е.Ч.* Указ. соч. — С. 301, прим. 486.

²⁶ *Скржинская Е.Ч.* Указ. соч. — С. 362—363, прим. 779—781.

²⁷ *Скржинская Е.Ч.* Указ. соч. — С. 200—203, прим. 102.

²⁸ *Магомедов Б.В.* Черняхівська культура. Проблема етносу: Автореф. дис... д-ра іст. наук. — К., 1999.

²⁹ *Kokowski A.* Grupa masłomecka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim. — Lublin, 1995.

³⁰ *Wenskus R.* Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes. — Köln: Graz, 1961. — S. 46, 435.

³¹ *Скржинская Е.Ч.* Указ. соч. — С. 241, 337, прим. 246, 641.

³² *Csallány D.* Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454—568 u. z.). — Budapest, 1961; *Mesterhazy K.* Etnische- und Handelsbeziehungen zwischen der Weichselmündung und der Ungarischen Tiefebene in der römischen Kaiserzeit // *Peregrinatio Gothica (Archaeologia Baltica.* — 1989. — VIII) — S. 185—202.

³³ *Istvánivits E.* Das Gräberfeld aus dem 4—5. Jahrhundert von Tiszadob-Sziget // *Acta archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae.* — 1993. — 45. — S. 139—141.

³⁴ *Bierbrauer V.* Op. cit. — S. 28—29.

³⁵ *Istvánivits E.* Op. cit.

³⁶ *Магомедов Б.В.* Черняхівська культура...

³⁷ *Kiss A.* Ein Versuch, die Funde und das Siedlungsgebiet der Ostgoten in Pannonien zwischen 456 und 471 zu bestimmen // *Acta archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae.* — 1979. — XXXI, 3—4.

³⁸ *Эрдели И.* Новый могильник V в. в Кестхей — Фенекпусте // *Древности эпохи переселения народов V—VIII веков.* — Москва, 1982. — С. 64—69.

³⁹ *Кухаренко Ю.В.* Могильник Брест — Тришин. — Москва, 1980. — С. 64—76; *Sczukin M.B.* Zabytki wielbarskie a kultura czerniachowska // *Problemy kultury wielbarskiej.* — Słupsk, 1981. — S. 146; *Козак Д.Н.* Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е.) — К., 1992. — С. 98—101; *Козак Д.Н.* Пам'ятки давньої історії Волині у с. Городок. — К., 1999. — С. 56.

⁴⁰ *Шукин М.Б.* Поселение Лепесовка: Вельбарк или Черняхов? // *Kultura wielbarska w miodszym okresie rzymskim.* — Lublin, 1989. — Т. 2. — S. 195—215.

⁴¹ *Хавлюк П.И.* Вельбарские памятники на Южном Буге // *Kultura wielbarska w miodszym okresie rzymskim.* — Lublin, 1988. — Т. 1. — S. 137—144.

⁴² *Кухаренко Ю.В.* О качинской находке V в. // *Древности эпохи переселения народов V—VIII веков.* — Москва, 1982. — С. 234—244; *Тиханова М.А.* Борочинский клад // *СА.* — 1956. — 25. — С. 301—317; *Тиханова М.А.* Ласковский клад // *СА.* — 1960. — 1. — С. 195—204; *Козак Д.Н.* Готські скарби Волині початку раннього середньовіччя // *Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н. е.* — К., 1999. — С. 80—93.

⁴³ Це доводить належність скарбу до вельбарської культури гепідів. На пізніх черняхівських пам'ятках подібний посуд був вже витиснутий ремісничими гончарними виробами.

⁴⁴ Гороховський Е.Л. Хронология могильников Лесостепной Украины // Тр. V Междунар. конгр. археологов-славистов. — Киев, 1988. — Т. 4. — С. 34—46.

⁴⁵ Скржинская Е.Ч. Указ. соч. — С. 201.

⁴⁶ До думки про гепідську приналежність згаданих скарбів схиляється також М. Казанський: Kazanski M. Les Goths (I—VII siècles ap. J.-C.). — Paris, 1991. — P. 68.

Одержано 04.01.2001

Б.В. Магомедов

ГЕПИДЫ. ИСТОРИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РЕАЛИИ

Археологи связывают ранний отрезок истории гепидов и готов с древностями вельбарской культуры (любовидзкая фаза). В начале позднеримского периода на юге Восточной Европы на основе вельбарской развивается черняховская культура. Исследователи признают значительную роль готов в создании черняховской культуры, но в составе вельбарской культуры на поздней (цецельской) фазе удельный вес каждого из народов остается спорным.

Гепиды начали продвижение на юг позднее, чем готы. С этим движением связывают появление вельбарских памятников «второй волны» на оставленных готами землях в Мазовии, Подлясье и на Волыни (К. Годловский, М.Б. Шукин). В середине III в. король Фастиды безрезультатно пытался захватить готскую территорию. В IV в. гепиды оставались в ареале вельбарской культуры. Из письменных источников следует, что гепиды и готы в позднеримское время имели отдельные места расселения и собственных вождей. Они оставили разные археологические культуры — вельбарскую цецельской фазы (гепиды) и черняховскую (готы). Культура готов (прежде общая с гепидами) сильно изменилась. У гепидов изменения отразились лишь в переходе к поздней фазе вельбарской культуры. К последнему этапу германского заселения Волыни относится Качинский и другие клады. В то время гепиды были активными союзниками гуннов, но Волынь, по-видимому, оставалась их тыловой базой до середины V в., когда они получили возможность переселиться на средний Дунай.

В. V. Magomedov

GEPIDS. HISTORICAL DATA AND ARCHAEOLOGICAL REALITY

Archaeologists relate the early period of the history of the Gepids and Goths with the antiquities of the Wielbar culture (the Lubowidz phase). At the beginning of the Late Roman period, the Chernyakhovian culture developed in the south of West Europe on its base. Researchers recognize a substantial role of the Goths in creation of the Chernyakhovian culture, but the relative contribution of every people to the Wielbar culture on its late (Cecel) phase remains to be controversial.

The Gepids began their movement to the south later than the Goths. This movement is connected with the appearance of Wielbar sites of the «second wave» on the lands left by the Goths in Masowsze, Podlasje, and Volyn (K. Godlowsky, M. B. Shchukin). In the middle of the III century AD, the king Fastida failed to seize the Goth territory. In the IV century AD, the Gepids remained in the Wielbar culture's area. The written sources indicate that the Gepids and Goths had separate places of settlement and own leaders in the Late Roman time. They left different archaeological cultures: the Wielbar one in the Cecel phase (Gepids) and the Chernyakhovian culture (Goths). The culture of the Goths (earlier, it was common with the Gepids) strongly changed. As for the Gepids, changes were observed only in the transition to the late phase of the Wielbar culture. The last stage of the German settling of Volyn is related with the Kachinsk and other hoards. At that time, the Gepids were active allies of the Huns, but Volyn apparently remained their rear base till the middle of the V century AD, when they were able to resettle on the Middle Danube.